

Чмарова Марына Іванаўна

Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова
(г. Магілёў, Беларусь)
chmarova@msu.by

Сусянкоў Андрэй Андрэвіч

Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова
(г. Магілёў, Беларусь)
andreisuslenkov2003@gmail.com

**МАСТАЦКАЕ АСЭНСАВАННЕ АДАМАМ МІЦКЕВІЧАМ
І ЯНАМ ЧАЧОТАМ ГІСТАРЫЧНАГА МІНУЛАГА ВКЛ
(ДУХОЎНЫЯ ПОШУКІ СТАРОЙ ЛІТВЫ)**

У артыкуле аналізуюцца мастацкае ўспрыняцце, духоўныя пошукі Літвы паэтаў першай паловы XIX стагоддзя (А. Міцкевіча і Я. Чачота), зьвяртанне паэтаў да нацыянальнага фальклору.

Ключавыя словы: філаматы, філарэты, Ян Чачот, Адам Міцкевіч, фальклор, Літва-Беларусь, духоўная прастора

The article analyzes the artistic perception, spiritual searches of Lithuanian poets of the first half of the 19th century (A. Mickiewicz and J. Chachot), poets' appeal to national folklore.

Keywords: Philomaths, Philarettes, Jan Chachot, Adam Mickiewicz, folklore, Lithuania-Belarus, spiritual space

Ян Чачот нарадзіўся ў Малюшычах Наваградскага павета (цяпер Карэліцкі раён) у шляхецкай сям'і. Гады вучобы ў Наваградскай дамініканскай школе прынеслі сяброўства з Адамам Міцкевічам, спасціжэнне багатай народнай культуры. Як успамінаў пазней іх зямляк Ігнат Дамейка, блізкасць да народнага жыцця спрыяла фарміраванню дэмакратычнага светапогляду і паэтычных сімпатыяў: “Два нашы студэнты Наваградскай школы з гадоў маленства добра ведалі наш літоўскі люд, палюбілі яго песні, прасякнуліся яго духам і паэзіяй”.

У Відэнскім універсітэце Чачот далучаецца да філамацкага руху, узначальвае літаратурны аддзел таварыства філарэтаў. Без яго не абыходзіцца ніводная падзея ў жыцці віленскіх студэнтаў. Фрагменты яго выступленняў на пасяджэннях таварыства філаматаў даносяць да нас прывабны, высакародны воблік гэтага таленавітага юнака, патрыёта свайго краю. “Хто дбае пра грамадскае дабро, інакш кажучы пра шчасце, асвету і славу краю, хто рады прысвяціць яму самага сябе, аддаць яму ўсе здольнасці, сілы і марэмасць – з'яўляецца сапраўдным грамадзянінам”, – выказаў свае думкі Чачот.

Вельмі папулярнымі былі вершы “Што старыя за вар'яты!”, “Гэй, малойцы!”. Гэта паэзія маладых пачуццяў, прагі шчасця і высакародных учынкаў:

“Кожны з нас айчыне Паслужыць павінен, Свету, добрым людзям – Славу так здабудзем!” [1, с. 54].

У сваёй творчасці Чачот упершыню у паэзіі філаматаў звярнуўся да нацыянальнага фальклору як крыніцы матываў і вобразаў вялікай мастацкай сілы. У 1818–1819 гг ён піша балады, заснаваныя на народных легендах і паданнях, узятых непасрэдна з фальклору ці з летапісных крыніц. Паэзіях родных Чачоту мясцін падказаных сюжэты балад “Свіцязь”, “Калдычэўскі шчупак”, “Мышпанка”. Народная легенда пра ўзнікненне возера Свіцязь на месцы згінуўшага горада натхніла трох паэтаў-філаматаў – Я. Чачота, А. Міцкевіча, Т. Зана, – і кожны стварыў сваю мастацкую версію гэтай фантастычнай падзеі.

У “Свіцязі” А. Міцкевіча – патрыятычнае гучанне: жыхары горада ў час варожага аблогі выбіраюць смерць, але не палон. Т. Зан, як і Я. Чачот, дае маральна-хрысціянскае вытлумачэнне трагедыі горада Свіцязь: горад правальваецца і затаптваецца за грахі яго жыхароў, за пралітую бяззвінна чалавечую кроў. Прытым у баладзе Я. Чачота гэты матывы акцэнтаваны, дапаўняюцца матывам продажу душы д’яблу. Я. Чачот умела спалучае ў сваіх баладах розныя матывы, дасягаючы сюжэтнай разгалінаванасці твора.

Але найбольшы рэзананс мела творчасць Я. Чачота на беларускай мове. Пераадолюючы энергічна польска – шляхецкага выхавання, Чачот адважыўся пісаць на мове сваёй зямлі. На жаль, з беларускамоўнай творчасці Чачота – філамата захаваліся толькі некалькі твораў і фрагментаў: драматычная сцэнка да імянінаў Юзэфа Яжоўскага “Яжовыя”, верш “На прыезд Адама Міцкевіча”, фрагменты песні “Да пакіньце горла драць...” і два радкі верша, напісанага ўжо ў турэмным зняволенні (1823, Вільня) у чаканні прысуду па справе філаматаў.

На сучасным этапе развіцця літаратуразнаўчай навукі ўзнікла патрэба змяніць падыход да асэнсавання мастацкага слова А. Міцкевіча, лідэра творчага пакалення Літвы-Беларусі першай паловы XIX ст., не абмяжоўваюцца фальклорам як адзіным крытэрыем для раскрыцця нацыянальнай адметнасці ўсёй карціны свету паэта, калі беларуская спецыфіка мыслення А. Міцкевіча сцвярджаецца праз выяўленне арыгінальнай канцэпцыі добра і зла.

Мастацкі набытак Адама Міцкевіча ў беларускім літаратурным кантэксце даследуюць В. Каваленка, У. Казбярук, А. Мальдзіс, К. Цвірка і інш. Але найбольш пераканаўча беларускасць паэта даказвае У. Мархель. “А. Міцкевіч, – адзначае ён, – у дачыненні да Беларусі не можа лічыцца замежным аўтарам. Болей лагічна яго аднесці да беларускай літаратуры, але ў нашай свядомасці ён замацаваны як польскі класік”. К. Цвірка таксама абвяргае ідэю польскасці А. Міцкевіча, даказвае, што “ў беларускай зямлі – усе караці паэта. Тут, на Беларусі, нарадзіліся і жылі яго бацькі, тут убачыў свет і сам А. Міцкевіч” [1, с. 25].

У сучаснай літаратуразнаўчай навуцы доўгі час існавала канцэпцыя “рэпрэзентацыі Міцкевічам “беларускай плыні” польскай літаратуры, або

“беларускай школы польскага рамантызму” [2, с. 27]. Такі падыход, па словах І. Багдановіч, хоць і мае свае вартасці, але “адлюстроўвае сітуацыю як бы “з польскага боку”, адсякаючы вялікага паэта ад беларускага кантэксту як нешта дастаткова чужароднае”, у той жа час А. Міцкевіч генетычна звязаны з Беларуссю і яе літаратурай.

Адам Міцкевіч як творчая індывідуальнасць сфарміраваўся на самай мяжы XVIII і XIX стагоддзяў. Стары патрыярхальны свет знішчыла Французская рэвалюцыя, а новы – нараджаўся ў віхуры якабінскага тэрору, у крываваых паўстаннях і напалеонаўскіх войнах. А на Літве-Беларусі быў свой гістарычны “парог” – падзелы Рэчы Паспалітай.

Малады паэт, які пакутліва разважаў над нядоляй Айчыны, не мог зразумець, чаму ўсяго за дзесяць год мінулага стагоддзя, нягледзячы на гераізм Барскіх канфедэратаў і самаахвярную мужнасць паўстанцаў Т.Касцюшкі, свет “пераварнуўся з ног на галаву” настолькі, што людзі разам з грамадзянствам змянілі старасвецкія кантушы на замежныя строі, славянскую мову – на французскую: Попшукі адказу на “пякельныя” пытанні прыялі А. Міцкевіча да простага вываду: усяму віной паслабленне маральнае.

Зло (паслабленне маралі) было названа. На пачатку творчага шляху паэт зразумеў сваё прызначэнне. Ён, студэнт Віленскага універсітэта, вырашае ўваскрэсіць мараль, моцна сапсаваную сярод моладзі.

На раннім этапе сваёй творчасці ўваскрашаць знявераных панічыкаў А. Міцкевіч прапаноўвае шляхам асветніцтва, бо настаўнікі і асветнікі зачароўвалі навукай, адкрывалі новыя далягяды, сцвярджалі веру ў грамадскі прагрэс.

Гістарычная паралель з падзеямі ў Рэчы Паспалітай канца XVIII ст. у паэме, на наш погляд, відавочная. А. Міцкевіч адчуваў, што парады мудрацоў у справе вызвалення краю не дапамаглі. Розум скараўся перад злом. Патрэбны быў іншы метады, які б дазволіў літвіну з *чыстым сэрцам* змагацца з ворагам. Логіка разважанняў падводзіла паэта да важнай высновы: толькі праз уваскрашэнне духоўнасці ўваскрэсне і Рэч Паспалітая.

Аглядаючыся на гісторыю паляпшэння нораваў, А. Міцкевіч усё болей разумеў недасканаласць ідэалогіі асветнікаў. Пераводзячы хлопца з літоўскай правінцы на рэйкі рацыяналізму, яны нараджалі мудраца, але забівалі ў ім чалавека. Спачатку паэт заклікае мадэрнізаваць ідэі мінулага стагоддзя. А гэта значыць, паводле “Песні філарэтаў”, аб’яднаць мудрасць, знойдзеную “ў пылу бібліятэкі”, з натхненнем і яснасцю духа, узброіць мудраца чутым сэрцам.

Пад пільным вокам Л. Бароўскага даводзілася працаваць над “мовай, формай і лагічнасцю думкі”, скоўваць магутную творчую энергію вузкімі рамкамі класіцызму. Таму ўжо ў першым надрукаваным вершы паэта “Гарадская зіма” гэтак востра адчуваецца патрабаванне свежага паветра, з’яўляецца матыў вызвалення ад “ночы заслоны” дзеля жывой стыхіі маладосці і кахання.

Як вынік – у “Песні філарэтаў” А. Міцкевіч наогул адмаўляе розум як апору, здольную зрушыць зямлю, і прапаноўвае шукаць праўду і дабро ў чалавечых сэрцах, абсалютызуючы пачуцці. У “Одзе да маладосці” паэт не прызнае і кніжную праўду – навуку, якая нібыта не можа асвяціць шлях да красы і дабрачыннасці, не дае моцы для арлінага ўзлёту.

Ідэя зла ў навуцы пераносіцца А. Міцкевічам на крыніцу яе паходжання. Чужая мудрасць адмоўна паўплывала на літвінскі нацыянальны дух. Так, апавядаючы пра Падчашыча (“Пан Тадэвуш”), А. Міцкевіч разглядае яго захапленне ўсім французскім як здраду Літве-Беларусі.

А. Міцкевіч заклікае маладых людзей вяртацца ў духоўную прастору Літвы-Беларусі. Так, у “літоўскай аповесці” А. Міцкевіча “Пан Тадэвуш” малады паніч не проста вяртаецца на Літву-Беларусь, а праз каханне далучаецца да свайго народа, сядзе на адной лаве побач з мужыком і не саромеецца яго сярмягі. Той, хто сніў чужыя нябёсы, становіцца патрыётам, які “сярод падданых, як сярод уласных дзяцей, праводзіць рэшту дзён жыцця і не жадае на зямлі іншай раскошы” [4, с. 22].

Істотна таксама і тое, што дзяўчына, якая абуджае сэрца паніча, – носьбіт беларускай культуры. І нездарма Зося ў паэме “Пан Тадэвуш” А. Міцкевіча паўстае ў абліччы сялянкі-беларускі.

Такім чынам, на пачатку творчасці А. Міцкевіч перакананы ў тым, што сучасны яму век – злы. Прычына зла – каменнае сэрца атручаных зняверай і чужой мудрасцю ясных паноў. Вяртанне да добра паэту, як і яго аднадумцам, пісьменнікам Беларусі XVIII – XIX стст. уяўляецца магчымым праз абуджэнне чулага сэрца, далучэнне пана да жывой праўды (духоўнай прасторы) літвінаў-беларусаў. Відавочна, што А. Міцкевіч не задавальняецца асветніцкімі ідэямі эвалюцыі і прагрэсу.

Літаратура

1. Міцкевіч, А. Вершы і паэмы / А. Міцкевіч. – Мн. : Мастацкая літаратура, 2000. – 279 с.
2. Цвірка, К. Паданне пра філаматаў, або Доля аднаго пакалення / К. Цвірка // Філаматы і філарэты / уклад. і пер. К. Цвіркі. – Мн. : Беларускі кнігазбор, 1998. – С. 7–32.
3. Багдановіч, І. Э. Авангард і традыцыя: беларуская паэзія на хвалі нацыянальнага адраджэння / І. Э. Багдановіч. – Мн. : Беларуская навука, 2001. – 387 с.
4. Еўмянкоў, В. І. Адам Міцкевіч і духоўна-эстэтычныя пошукі ў літаратуры Беларусі XIX ст. / В. І. Еўмянкоў. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2009. – 160 с.